

RAZUMEVANJE I OBJAŠNENJE: DA LI JE DRUŠTVENA NAUKA VEĆ UJEDINJENA?

Milovan Dekić
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

SAŽETAK

Ovaj rad je iz oblasti metodologije i istorije društvene nauke. Kako se u novijim raspravama o ujedinjenju društvene nauke metodološki aspekt često zapostavlja, gubi se iz vida da je konvencionalna društvena nauka u dobroj meri već ujedinjena. Kako bih to dokazao, u radu pokušavam da rekonstruišem istraživački program, implicitan u radovima brojnih društvenjaka od Žan Žak Rusoa, preko Emila Dirkema, do Tomasa Šelinga. Taj program nosi naziv metodološki individualizam i oslanja se na dva pojma: na pojam individualnog delanja i na pojam nenameravanih posledica. Na kraju predlažem da preostalom delu zadataka ujedinjenja treba težiti u vidu daljeg izvođenja zaključaka ovog programa, a koji se danas najpotpunije ostvaruje na području bihejvioralne ekonomije.

KLJUČNE REČI: razumevanje, nenameravane posledice, teorija igara, metodološki individualizam, agregacija, Zatvorenikova dilema

U ČEMU JE PROBLEM?

U poslednjih nekoliko godina se, naročito među društvenjacima koji u psihologiji i ekonomiji vide pogonsku snagu prave društvene nauke, intenzivirala debata oko mogućnosti njenog ujedinjenja u jedinstvenu nauku o ljudskom ponašanju. Po njima, 20. vek je bio vek disciplinarnе specijalizacije, a 21. vek bi trebalo da bude vek *transdisciplinarnе sinteze* (Gintis et al. 2005, 4). Međutim, zasad opšta saglasnost postoji oko donekle trivijalnih tvrdnji: da je predmet društvene nauke ljudsko ponašanje, a da je vrhovni cilj naučne aktivnosti njegovo objašnjenje. Ovo je možda i jedina saglasnost, s obzirom na to da čitav niz važnih pitanja ostaje nerešen. Najpre, tu je pitanje o upotrebljivom modelu čoveka: trenutno nijedan model ne

uživa univerzalno transdisciplinarno priznanje (Dirkem 1963; Smit 1998; Kahneman, Slovic & Tversky 1982; Gigerenzer 2008; Gintis 2000; Gintis *et al.* 2005). Drugo pitanje je pitanje istraživačkog pristupa: da li istraživanje treba da se osloni na kompjuterske simulacije ili, recimo, na bihejvioralnu teoriju igara i laboratorijske eksperimente, kao osnovu za izgradnju društvene teorije? (Bohnet 2009; Harrison *et al* 2005; Hedstrom 2005, ch 6) Takođe, ontološka pitanja predstavljaju prepreku: da li je oslanjanje na teorije srednjeg obima dovoljno (jer se putem njih mogu otkriti i dokazati neposredni uzroci ponašanja, poput instrumentalne racionalnosti) ili je za dobro, tj. finalno objašnjenje, potrebno dublje uranjanje u logiku evolucije ljudske vrste kako bi se otkrili ultimativni uzroci ljudskog ponašanja (poput gena)? (Merton 1998, gl. 2; Dokins 2008; Richerson & Boyd 2006) Goruće pitanje je i suprotstavljenost G. Zimelove „apstraktne psihologije“ i složenijih oblika heuristika i pristrasnosti pronađenih u kognitivnoj psihologiji od 80-ih godina pa do danas: ostaje pitanje šta je prikladniji model za objašnjenje ponašanja u makrodruštvenoj nauci, i ima li potrebe konvencionalnu psihologiju komplikovati kognitivnim detaljima (Boudon 2012; Manzo 2012). Takođe, čini se da ne postoji saglasnost ni oko toga da li su društveni mehanizmi ontološka ili pre epistemološka kategorija smeštena u domenu saznanja (Elster 2007; Persson 2012; 2012a; Little 2012). Na kraju, nema saglasnosti ni oko toga da li je potrebno šire povezivanje društvene nauke i neuronauke: neki autori (npr. Gul & Pendorfer 2008) smatraju da su neurološki argumenti irelevantni za objašnjenje ponašanja (Caplin & Schotter 2008). Sva ova pitanja samo dokazuju da društvenjake angažovane na poslu ujedinjenja tek očekuje veliki posao¹.

Rejmon Budon, u svojevrsnoj kritici trenutnog stanja u analitičkoj sociologiji (koja se lako može povezati sa zalaganjem za jedinstvenu društvenu nauku), istakao je da se unutar njenih krugova dosta energije troši na sekundarne tehničke detalje (Boudon 2012, 31). Mislim da to stvara možda i centralni problem u trenutnoj diskusiji o ujedinjenju društvene nauke. Na primer, Herbert Gintis tvrdi da metodološka pitanja treba ostaviti po strani, jer njima treba da se bave filozofi a ne pravi naučnici². Međutim, bez temeljnog bavljenja metodologijom, studije orijentisane na objašnjenje društvenog ponašanja mogu prerasti u puku deskripciju onoga što će na kraju malo ko osporavati. Pouka iz situacija Zatvorenikove dileme je da ljudska individualna racionalnost može biti kolektivno samoporažavajuća. Eksperimenti sa Igrom ultimatumima i Igrom javnih dobara, protivno standardnim sociološkim i ekonomskim pretpostavkama, dokazuju da su ljudi skloni uslovnoj saradnji i altruističkom kažnjavanju. Analitički narativi

- 1 Naravno, u daljem tekstu ću biti primoran da se u odnosu na neka od njih i sam odredim.
- 2 Vidi njegovu recenziju knjige *The Oxford Handbook of Analytical Sociology* na Amazon.com.

dokazuju da akteri racionalno reaguju na podsticaje i stvaraju nename-ravane makroposledice. Sve je to dokazano već nebrojano puta, tako da traganje za novim dokazima, koji na kraju potvrđuju očigledne pretpo-stavke i gomilaju broj deskriptivnih studija na istu temu, teško da će druš-tvenu nauku odvesti u pravcu koji društvenjaci željno iščekuju. Štaviše, izbegavanje metodoloških rasprava teoriju vodi u neku vrstu ćorsokaka: Gintisova potraga za „ultimativnim uzrocima“ ljudskog ponašanja odvela ga je u pravcu evolutivne teorije koja se, barem na sadašnjem stupnju dostu-pnih saznanja, svodi na pričanje priča i koja, samim tim, sebe diskredi-tuje. Naravno, ne tvrdim da ne treba konstantno pokušavati s opovrgava-njem već razrađenih hipoteza i teorija. Samo pokušavam da naglasim da je apsolutno neophodno pokloniti znatno više pažnje i uložiti veći napor u istraživanje epistemoloških i metodoloških pretpostavki nužnih za ujedi-njenje društvene nauke. Tek dokazivanjem ostvarljivosti i isplativosti tog zadatka u domenu pretpostavki sticanja i organizovanja saznanja o ljud-skom ponašanju možemo očekivati da se unutar naučne zajednice postigne i širi konsenzus o ovom životnom pitanju društvene nauke.

Iskoristiću jedan primer kako bih pojasnio šta imam na umu. Dok god ne „dokažemo“ da je, recimo, Mizesov princip metodološkog singularizma (ili objašnjavanja pojedinačnih fenomena) forma u kojoj bi trebao da se iscrpljuje dobar deo kvalitetne društvene nauke, deskriptivna ili kritička nauka će izgledati kao podjednako legitiman intelektualni poduhvat, iako istu samo udaljavaju od ideala naučnosti³. Potom, bez te saglasnosti, besplodni ontološki napadi metodoloških holista i kritičkih realista na individualiste mogu da se nastave u nedogled, iako se pokazalo da kao što ni kolektivistu nekada (poput Emila Dirkema ili Karla Marksa), ni kritički realisti danas (poput Dejva Elder-Vasa) nisu imuni na korišćenje klasične individualističke mašinerije u svojim objašnjenjima. Takođe, dok god se metodološka pitanja tog tipa ne stave u prvi plan, kao što je ukazao još Jozef Agasi (Agassi 1975, 145), upadanje u suviše metafizičke rasprave je neizbežno. Polemika između Herberta Gintisa i Kena Binmora to dobro ilustruje (Binmore 2010; Gintis 2011).

Ovaj članak se pridružuje pozivu na ujedinjavanje društvene nauke na sledeći način. Argumentacija glavnih zagovornika stvaranja jedinstvene bihejvioralne nauke daleko prevazilazi okvire tradicionalne društvene nauke. Njena srž izmeštena je u domen evolutivne ljudske biologije (i tzv. gensko-kulturne koevolucije). Neki autori ove orijentacije (poput Gintisa i Ernsta Fehra) svoje radove publikuju u prestižnim časopisima kao što su *Nature* i *Science*. Takođe, oni inspiraciju često više vuku iz radova Čarlsa

3 Na značaj principa metodološkog singularizma za društvenu nauku, sa posebnim osvrtom na fenomenologiju društvenih normi, pokušao sam da ukažem u (Dekić 2013).

Darvina i Ričarda Dokinsa, nego, recimo, iz radova Karla Marksa ili Žan Žak Rusoa. To je, između ostalog, rezultiralo i činjenicom da su tradicionalni sociolozi i konvencionalni metodolozi skrajnuti iz glavnog toka rasprave. Takvo stanje ne ide u prilog nijednoj strani. Trebalo bi da ovaj članak pomogne prebrođivanju tog jaza, i otpočinjanju i olakšavanju dijaloga između tradicionalista i bihejvioralnih naučnika postepenim približavanjem nekih od koncepata tradicionalne nauke novoj nauci o ljudskom ponašanju. Ukoliko ne želimo da težnja o njenom zasnivanju završi na marginama društvene nauke, te da njeni glavni zastupnici budu proglašeni za ekscentrike koji olako tvrde kako znaju toliko da zaslužuju po doktorat iz svake pojedinačne oblasti društvene nauke⁴, ovo je neophodan zadatak, i mora se odvijati korak po korak. Ovaj rad kreće u tom pravcu, istražujući neke tradicionalne metodološke teme konvencionalne društvene nauke, za koje verujem da bi trebalo da budu od interesa i novim bihejvioralistima⁵.

Ukratko, pokušaću da pokažem da je tradicionalna društvena nauka ujedinjena u većoj meri nego što se to inače veruje. To se može dokazati analizom nekih metodoloških spisa, a u većoj meri analizom konkretnih empirijskih studija. U prvom delu rada pokazaću da tradicionalni *verstehen* koncept individualističke društvene nauke nije ništa drugo do tipičan primer kauzalnog objašnjenja, čime, u domenu društvene nauke, potvrđujem Elsterovu tezu (Elster 2007, 271) da je u nauci svako objašnjenje uvek kauzalno. S obzirom na to da se ideja razumevanja u tradicionalnoj nauci predstavlja kao suprotstavljena ideji objašnjenja (*erklärung*), pokušaću da pokažem da je to zabluda. (Naravno, to je samo jedna od lažnih podela koja koči brži proces integracije, ali verujem najvažnija.) U drugom delu pokušaću da produbim značaj koncepta nenameravanih posledica. Ovo vidim kao najvažniji projekat tradicionalne društvene nauke koji nikada do kraja nije dovršen, iako je, kao što ćemo videti, bilo pokušaja u tom pravcu. S obzirom na to da ne mogu da dokažem (u smislu potvrđivanja istinitosti) tezu da je takav metod bavljenja društvenim fenomenima najbolji, učiniću to tako što ću pokazati da je u analizama klasičnih društvenjaka i mislilaca on bio uobičajen. To ću dokazati rekonstruisanjem analitičkog okvira implicitnog u radovima klasika kakvi su Karl Marks, Žan Žak Ruso, Aleksis de Tokvil, Žan Pol Sartr i Emil Dirkem: oni su, iako nesvesno, već u svoje vreme nauku snabdeli relativno koherentnim programom nastalim kao posledica želje da istu snabdeju alatima dobrog

4 Vidi Gintisovu video prezentaciju na http://videlectures.net/cvss08_gintis_fpubs/ (Pristupljeno 20. juna 2013)

5 U domenu striktno ekonomske metodologije, debata na ovom tragu je skoro otvorena knjigom (Caplin & Schotter 2008).

objašnjenja. Važnije, videćemo da se oni nisu zaustavili na nenameranim posledicama kao metatezi; otišli su i dalje, pretvarajući tu tezu u eksplanatornu mašinu, sa konkretnim mehanizmima koji je pokreću. Na kraju, videćemo da oni nisu bili imuni na korišćenje aparatura poput, recimo, (neformalizovane) teorije igara, koja u novoj nauci o društvenom ponašanju uživa zavidan status kao univerzalna „taksonomija za raščlanjivanje društvenog sveta“ (Henrich et al 2004, 57). Dakle, taj deo će dokazati da je među njima postojala veća doza metodološkog jedinstva nego što se to inače prikazuje. U zaključku, osvrnuću se na razlog zbog koga se metodološki individualizam odbacuje kao univerzalna gramatika društvene nauke. Takođe, na tragu intuitivnih uputa Gordona Taloka (Tullock 1972) i Jona Elstera (Elster 2010), pokušaću da do kraja izvučem posledice predložene metodološke logike. Po savetu Vilijema Blejka: nikad ne možete znati šta je dovoljno dok ne pokušate više nego što je dovoljno.

VERSTEHEN KAO KAUZALNO OBJAŠNENJE

MAKS VEBER I „ROBINSON KRUSO PRISTUP“

Maks Veber, u pismu svom prijatelju i ekonomisti Robertu Lajfmanu od 9. marta 1920. godine, zapisao je i sledeće: „... sudeći da sam, po dokumentima o postavljenju, sada sociolog, to će mi omogućiti da proteram čitav niz kolektivnih pojmova koji su i dalje zastupljeni među nama. Sociologija uvek mora otpočeti svoje istraživanje od delanja jednog ili više odvojenih pojedinaca, te samim tim mora koristiti isključivo individualističku metodu“ (cit u: Mommsen 1965, 44). Naravno, isti stav, koji Mils i Gert karakterišu kao „Robinson Kruso pristup klasičnih ekonomista“ (Gerth & Mills 1946), prisutan je i u uvodnim stranama *Privrede i društva*. On objašnjava kako su tvorevine poput države „samo rezultati i povezanosti specifičnog delanja pojedinačnih lica, pošto su samo ona nama razumljivi akteri smisaono orijentisanog delanja... I socijalistička privreda bi se morala putem tumačenja *rozumeti* u sociološkom smislu isto onako 'individualistički', tj. na osnovu delanja pojedinaca... kojim su se to motivima *rukovodili* i *rukovode* pojedini funkcioneri i članovi te 'zajednice' tako da njihovo ponašanje dovodi do *nastajanja i daljeg postojanja* te zajednice“ (Veber 1976, 10-13). Drugim rečima, trebalo bi da se sociologija prilikom objašnjavanja društvenih fenomena, koliko god je moguće, uzdržava od upotrebe opskurnih kolektivističkih pojmova kao njihovih uzroka, i da svako objašnjenje utemelji u svrsishodnom, smislenom delanju ljudi. Pojmovi kao što su „kultura“, „klasa“, „mentalitet“, „norme“ ili „tradicija“ mogu se koristiti samo kao opisni, dok su u eksplanatornom smislu oni od ograničene upotrebljivosti. Njih posmatrač može upotrebljavati samo kako bi kategorizovao

određeno stanje stvari u društvu. A možda najvažniji razlog za njihovo izbegavanje je taj što oni naučnom objašnjenju ne dodaju ništa novo, ili kvalitativno drugačije što ne bi moglo biti izraženo upotrebom individualističkih koncepata kakvi su ljudske želje (preferencije) i ljudska verovanja. Veber zaključuje da je glavni „zadatak sociologije da ove kolektivne pojmove razloži do nivoa 'razumljivog' delanja, tj. bez izuzetka, do nivoa ljudi koji su u međusobnoj interakciji“ (cit u: Gerth & Mills 1946, 55).

U ovim redovima moguće je iščitati dva važna elementa Veberovog pristupa, koji ću nadalje nazivati pristupom metodološkog individualizma. Prvi podrazumeva zahtev da se pokaže na koji način, tj. putem kojih mehanizama, kolektivni fenomeni nastaju kao agregatna posledica individualnih delanja. Drugi, bazičniji, podrazumeva zahtev razumevanja (ili *verstehen*): do konačnog objašnjenja nekog fenomena stiže se samo putem razumevanja motiva delatnika koji svojim delanjem učestvuju u proizvodnji makrofenomena. U ovoj koncepciji, ljudski motivi *su* i uzroci složenijih fenomena, pa se veruje da je njihovim obelodanjivanjem postupak objašnjenja uspešno završen. Za početak, šta proces razumevanja podrazumeva i kako on funkcioniše?

Iako je suština ove metode različito određivana u istoriji društvene nauke⁶, ja se oslanjam na određenje koje nudi Rejmon Budon (Boudon 1981, 166). Po Budonu, pojam *verstehen* izvorno podrazumeva misaonu radnju tumačenja putem koje se delanje pojedinca *objašnjava* otkrivanjem motiva koji su uzrokovali samo delanje. Drugim rečima, tumačenje podrazumeva rekonstruisanje značenja koje ono ima za delatnika. Ovoj Veberovoj ideji Budon kao neizostavan deo dodaje i pokušaj da se rekonstruišu i sami razlozi zbog kojih se određeno delanje pojedincu čini kao dobra opcija (Boudon 2000, 98). Konačno, Budon veruje da je pojam razumevanja ništa drugo do jedna *otvorena koncepcija racionalnosti*. U tom tumačenju, razumevanje delanja cilja na otkrivanje uzroka ponašanja koji su smešteni unutar domena subjektivno jakih razloga, zavisnih od specifičnih konteksta u kojima akter operiše. Drugim rečima, uzroci koji objašnjavaju zašto se ideal-tipski pojedinac ponaša tako kako se ponaša ili zašto veruje u to što veruje da su njegovi subjektivni razlozi za to. Pojedinac se priklanja određenom sistemu razloga onda kada mu oni deluju smisljeno. „Ideal-tipski pojedinac usvaja određeno verovanje čim stekne utisak da je ono utemeljeno u sistemu razloga koji u njegovoj glavi ostavljaju utisak da su prihvatljivi, i kada ne vidi bilo koji alternativni sistem koji bi mogao voditi ka alternativnom verovanju“ (Boudon 2012, 15).

6 Najčešće je njegovo mešanje sa pojmom interpretacije (*Auslegung*). On podrazumeva ne objašnjenje pojedinačnih slučajeva, već razumevanje („šta je to?“) dubljeg smisla složenijih istorijskih procesa.

Treba primetiti da je ovakva metodologija bila prisutna i u studijama Emila Dirkema, što ga, suprotno svim konvencionalnim verovanjima, zapravo čini metodološkim individualistom. U *Podeli društvenog rada* on maestralno primećuje koje je poreklo logike koja, naročito intenzivno u njegovo vreme, rukovodi društvena kretanja: „individualizam ... je pojava koja nigde ne počinje, nego koja se razvija, bez zastoja, tokom cele istorije“ (Dirkem 1972, 195). Pažljivo čitanje Dirkemovog prikaza razvoja ovog procesa pokazaće nam da on na umu ima ono što je Maks Veber podrazumevao pod procesom difuzne racionalizacije u sferi morala. „Civilizacija pokazuje težnju da postane racionalnija i logičnija ... Zato što postaje racionalnija, kolektivna svest postaje manje imperativna, te, i iz tog razloga još, manje ometa slobodan razvitak individualnih raznolikosti“ (*ibid*, 290-91). Ova racionalizacija se ogleda u smeni krivičnog restitutivnim pravom. Danas, možda najbolja potvrda daljeg napredovanja ovog procesa je postepeno odumiranje smrtno kazne u demokratskim zemljama, do kojeg dolazi usled dovođenja u pitanje njene efikasnosti a na osnovu krajnje racionalnih razloga. Otvorenu koncepciju racionalnosti Dirkem je možda najočiglednije odbranio u *Elementarnim oblicima*. Tu je Dirkem pokazao da kolektivna verovanja mogu opstati samo pod uslovom da zadovolje kriterijum nepristrasnog posmatrača Adama Smita: „Pojam koji se prvobitno smatrao istinitim zato što je kolektivan, teži da postane kolektivan samo pod uslovom da se smatra istinitim: pre nego što mu poklonimo poverenje, zahtevamo da nam pokaže svoje isprave... Uzimamo kao aksiom da religijska verovanja, ma koliko ponekad bila naizgled čudna, sadrže istinu koju valja razotkriti“ (Dirkem 1982, 395-96). Drugim rečima, verovanja opstaju samo kada se pojedincima čini da je sistem razloga koji ih podržava bolji od drugih raspoloživih.

KARL POPER I „NULTA HIPOTEZA“

Isto kao što je Maks Veber bio opčinjen individualističkom metodom marginalističke škole, i Poperovo viđenje metoda društvene nauke rezultat je njegovog divljenja ekonomskoj teoriji. On poentu nulte hipoteze (za koju naizmenično koristi nazive „princip racionalnosti“, „objektivno razumevanje“ i „logika situacije“) ukratko objašnjava na sledeći način: „Glavna poenta je u pokušaju da se *generalizuje metod ekonomske teorije (teorija marginalne utilitarnosti) tako da bude primenljiv na ostale teorijske društvene nauke*“ (Poper 1991, 150).

Način na koji Poper objašnjava suštinu svoje ideje objektivnog razumevanja neodoljivo podseća na Veberovu ideju *verstehena*. Objektivno razumevanje nam „omogućava da shvatimo [ljudsko] delanje u objektivnom smislu, tako da možemo reći: ja doduše imam drugačije ciljeve i teorije (nego na primer Karlo Veliki); ali da sam bio u njegovoj situaciji, koja je po mojoj analizi takva i takva – pri čemu analiza uključuje ciljeve i znanja – onda bih jednako postupio, a isto tako i ti“ (Poper 1999, 86).

Popperova nadgradnja *verstehena* je važan pomak u istoriji ove ideje na barem dva načina. Najpre, on je subjektivno uživljavanje pomerio korak bliže klasičnom kauzalnom objašnjenju. Popper smatra da je fundamentalni problem i teorijskih i istorijskih društvenih nauka da objasne i razumeju događaje kao posledice interakcije ljudskih delanja i *društvenih situacija* (Popper 1994, 166). Vešto izbegavajući eventualne optužbe za atomizam, on je smatrao da su društvene institucije najvažniji element društvenih situacija. Logika situacione analize podrazumeva upravo kombinovanje ova dva elementa: ona cilja na objašnjenje ljudskih delanja koja se uvek dešavaju unutar skupa institucija, i bez kojih su ona praktično neobjašnjiva. Ova pozicija je dovoljno generalna da u sebe upije i Dirkemovu društvenu činjenicu koja je u stanju da determiniše ponašanje. Kada u *Pravilima* Dirkem kaže da smo, onda kada izvršavamo dužnost brata, pod pritiskom činjenice koja ne zavisi od nas, on je potpuno u pravu. Društveno ponašanje je nemoguće objasniti bez rekursa na ovakav tip institucija ili činjenica; štaviše, one su itekako u stanju da oblikuju neka trajna svojstva i dispozicije unutar samog ponašanja.

Ali Popper ide dalje od ovoga. Po njemu, princip koji unosi život u delanje aktera („*animating law*“ kako ga Popper zove) je *elementarna racionalnost*, koju on određuje kao „princip delanja shodnog situaciji“ (Popper 1994, 177). Drugim rečima, racionalnost znači da, unutar određene situacije, akteri uvek delaju u skladu sa svojim ciljevima i verovanjima, a da su pritom ograničeni institucijama koje na njih deluju podjednako realno kao i fizički svet. U skladu sa tim, da bismo objasnili tip delanja pojedinca, moramo uzeti u obzir sve glavne okolnosti koje čine njegovu „situaciju“, od nje stvorimo model, i da onda na osnovu njega pokušamo da razumemo zašto je pojedinac delao tako kako je delao. Da bi ovo pojasnio, Popper koristi primer pešaka koji pokušavajući da uhvati voz, čeka zeleno svetlo na raskrsnici i pritom se ponaša nestrpljivo. Kako objasniti njegove nestrpljiv pokrete? Pored fizičkih elemenata prisutnih u situaciji (kao što su vozila i drugi ljudi), po Popperu presudni element su društvene institucije kao što su zebra i svetlosna signalizacija. Međutim, da bismo objasnili njegovo ponašanje, Ričardu moramo pripisati određene ciljeve (recimo, da što pre pređe ulicu), ali i određena znanja i informacije (recimo, da je kažnjivo preći ulicu dok teče saobraćaj). Ovo je po Popperu tipični situacioni model, koji sadrži sve važne elemente potrebne za objašnjenje drugih, strukturno sličnih događaja.

VERSTEHEN KAO HIPOTETIČKO-DEDUKTIVNI PROCES

Nadam se da se iz prethodnih redova da zaključiti da upošljavanje *verstehen* metode u naučnom objašnjenju podrazumeva upotrebu klasičnog hipotetičko-deduktivnog procesa koji karakteriše objašnjenje u svim naukama.

Kao što ćemo videti, upotrebom ove metode moguće je postići objektivno saznanje na koje se cilja i u prirodnim naukama. Ovo bi trebalo da bude odgovor zagovornicima *verstehen* metode koji tvrde da se on koristi kao alternativa kauznoj metodologiji prirodnih nauka. Po njima, tako je zbog toga što se društvene nauke bave smislenim delanjima i oblašću ljudskog duha, koji se razlikuje od stvari iz fizičke prirode.

Međutim, kao što su Føllesdal (1979) i Elster (2009) primetili, i to dokazali na primeru tekstova i romana, razumeti nešto znači objasniti ga uobičajenim hipotetičko-deduktivnim postupkom. Ista logika se može primeniti i na razumevanje ljudskog ponašanja. Momenat empatije, na kome se bazira primena ovog postupka, podrazumeva ništa drugo do korišćenje sopstvenog iskustvenog materijala kako bi se na osnovu njega postavila hipoteza o tome kakve želje i verovanja mogu voditi ljude (čije delanje želimo da objasnimo) koji se nalaze u situacijama koje sami rekonstruišemo na osnovu modela. U tom smislu, razumevanje nije niti izuzetak iz korpusa uobičajenih metoda nauke, niti nekakva mistična aktivnost.

Kako bih pojasnio ovo, poslužiću se čuvenim Veberovim primerom drvoseče. Kada vidimo nekoga da seče drva, a napolju je zima, možemo pretpostaviti da to čini kako bi se zagrejao, jer iz našeg iskustva znamo da hladnoća proizvodi nelagodan osećaj u organizmu. Znajući to, mi se možemo staviti u njegovu situaciju i pretpostaviti motiv drvoseče, a to je želja za zagrevanjem. Nakon što pretpostavimo motive, tj. razloge nečijeg delanja, onda iz njih izvlačimo (tj. dedukujemo) posledice, na osnovu čega nam se pruža prilika da ih uporedimo sa raspoloživim podacima (recimo, u slučaju drvoseče, možemo pretpostaviti da uskoro treba očekivati da se iz dimnjaka pojavi dim). Ovo je takođe postupak koji se koristi u svakoj naučnoj disciplini. Ukoliko naše pretpostavke objašnjavaju veći broj raspoloživih podataka, utoliko bolje. Ukoliko podaci opovrgavaju našu hipotezu, moramo tražiti alternativnu: objašnjenje je na lošem putu, ili, rečnikom hermeneutike, to bi značilo da je naše razumevanje jednostavno neodgovarajuće. Ovo je navelo Popera da zaključi kako modeli konstruisani na ovaj način na kraju postaju „proverljive hipoteze društvenih nauka, a oni modeli koji su 'singularni' jesu (u principu proverljive) pojedinačne hipoteze istorije“ (Popper 1991, 150).

DONALD DEJVIDSON: ŽELJE I VEROVANJA KAO UZROCI DELANJA

Finalne metodološke implikacije iznetih ideja najvidljivije su izvedene u teoriji Donalda Dejvidsona o razlozima kao uzrocima. Po njemu, razlozi su ujedno i uzroci ljudskog delanja čime se pridružuje stavu da je rekonstruisanje

razloga postavljanjem hipoteza ujedno i njegovo uzročno objašnje. On ovakav tip objašnjenja naziva racionalizacijom jer, po njemu, razlog racionalizuje je delanje. Govoreći o razlozima on posebno insistira na pojmu „primarnog razloga“ koji se sastoji od: (1) želja (i uopšteno dispozicija, poput vrednosti, koje mogu pokrenuti delanje) i (2) verovanja (ili znanja povezanih sa delanjem) (Davidson, 1963: 683-685). Kauzalnost ovakvog objašnjenja se ogleda i u standardnoj vezi događaj-događaj: želje i verovanja se mogu tumačiti kao događaj koji uzrokuje posledični događaj, odnosno delanje.

Ukratko prodiskutovani koncept razumevanja, pored značaja za razumevanje individualnog delanja, ima važne implikacije i za strukturu čitavog naučnog objašnjenja. On je praktično jedina alternativa tradiciji u društvenoj nauci koja tvrdi da individualni razlozi ne mogu biti uzroci društvenih fenomena, već se za tu funkciju pre kvalifikuju društvene činjenice (poput recimo „anomije“ ili „egoizma“) ili strukturni faktori (poput recimo društvene klase). Po sociolozima ovog usmerenja, ono što objašnjava individualno ponašanje nisu subjektivne želje ili verovanja, već pre sile (poput habitusa na primer) koje se šunjuju ljudima iza leđa i samo ih usmeravaju putanjom koja je unapred određena. Tradicija razumevanja dokazuje upravo suprotno.

AGREGIRANJE RAZUMLJIVIH DELANJA

Otkriće ideje nenameranih posledica ljudskog ponašanja je najznačajniji događaj u istoriji društvene nauke. U potrazi za prvom temeljnom raspravom na ovu temu verovatno bismo se vratili Bernardu de Mandevilu i njegovoj *Basni o pčelama* (1714), a potom i ostalim delima klasika škotske moralne filozofije. Iako je prvi pokušaj teorijske sistematizacije njenih osnovnih načela ponudio još Robert Merton (Merton 1936), formulisanje neke vrste opšte teorije nenameranih posledica je još uvek daleko i ostaje cilj kome treba težiti. Po Poperu, teorija nenameranih posledica bi trebalo da bude pretpostavka bilo kakve opšte teorije institucija (Popper 1999, 87). Pokušaja formulisanja ovakve teorije naravno ima (Boudon 1981; Boudon 1982; Portes 2010, 18-24). Iako je poduhvat Rejmona Budona, iako najtemeljniji do danas, ostao bez većeg odjeka u širim naučnim krugovima, treba naglasiti da je njega potraga za epistemološkim posledicama nenameranih posledica odvela ka formulisanju značaja koncepta *slučajnosti* (*disorder*) i šanse za nauku o društvenim promenama, u kojima je on video odgovore na glavne pristrasnosti, i njihove naučne posledice, od kojih naročito vrvi strukturalizam (Boudon 1986).

Društvenjaci odabrani da u redovima koji slede prezentuju logiku objašnjenja putem nenameranih posledica na tom su mestu zato što su njenu upotrebu gurnuli dalje od očeva osnivača (škotskih filozofa). Oni se nisu

zaustavili na nenameravanim posledicama kao na opštoj metapretpostavci koja usmerava njihovo istraživanje; naprotiv, istu su razradili do nivoa aparata koji radi sa mehaničkom preciznošću, smeštajući u njegovo srce konkretne mehanizme (kakvi su zabluda o kompoziciji, samoispunjujuće prororačanstvo, granično ponašanje, relativna frustracija ili tragedija kolektivnog vlasništva). Takođe, videćemo da su neki od njih u temelju društvenih interakcija pronašli opštije strukture, koje su kasnije formalizovane pod nazivom teorija igara (kakve su Zatvorenikova dilema i Igra uveravanja).

ZNAČAJ IDEJE NENAMERAVANIH POSLEDICA

Opšte je mesto u društvenoj nauci da društveni fenomeni mogu nastati kao nenameravana posledica delanja ljudi koji teže ostvarenju nekog svog interesa. Štaviše, verovatno nema društvenjaka koji bi pokušao da ospori tvrdnju da je većina savremenih društvenih problema po svom poreklu upravo usputna posledica delanja ljudi sputanih kako u smislu kognitivnih kapaciteta tako i u smislu institucionalnih aranžmana u kojima se to delanje dešava. Međutim, ovde bih želeo da predložim koncept nenameravanih posledica kao glavnu eksplanatornu strategiju društvene nauke, ili kao opšti mehanizam koji generiše društvene ishode. Ovo podrazumeva znatno više od njegove (trivijalne) upotrebe kao jednog od mogućih načina za deskripciju procesa koji se zbivaju u društvenom svetu, u logičkom i teorijskom smislu. Pre svega, kao eksplanatorna strategija, nenameravane posledice se oslanjaju na ontološki stav da je društvena stvarnost zavisna od ljudskog delanja i ljudskih verovanja, odnosno da bez istih ona ni ne postoji. Iz ovog stava sledi da, kada god pokušavamo da objasnimo neki fenomen iz društvene realnosti, moramo da pokažemo kako je on nastao kao posledica ljudskih verovanja, njihovih agregiranja putem raznih mehanizama ili njihovom promenom. U tom smislu, jedino ukorenjivanje objašnjenja u ljudskim verovanjima i delanjima može pretendovati na *finalnost* objašnjenja. Oslonac za ovaj stav se lako može naći u metodologiji Maksa Vebera. Ukoliko postoji jednostavniji pojam, koji više odgovara atributima ljudskog delanja, onda uvek treba njega koristiti umesto onih ospkurnijih i teže svodivih na individualne karakteristike. Na primer, u velikom broju situacija će biti korisnije da umesto društvenih ili moralnih normi u pomoć dozovemo pojam ljudskog verovanja u ispravno.

Na logičkom nivou, nenameravane posledice impliciraju pojam individualnog delanja iz čega sledi da je on nespojiv bilo sa holističkim strategijama objašnjenja bilo sa slikanjem čoveka kao *homo sociologicusa*, tj. kao pasivnog objekta kojim upravljaju kulturne ili strukturne sile koje operišu iza njegovih leđa. U strogo analitičkom smislu, govor o *nenameravanim* posledicama

podrazumeva okvir tumačenja koji presudni naglasak stavlja na namere ljudi, koje neizbežno impliciraju postojanje (1) *cilja* delanja (tj. namere da se postigne neko stanje), i neke vrste (2) *izbora* koji se obavlja na osnovu kriterijuma značajnih za sistem vrednovanja pojedinca čije delanje objašnjavamo. Oba ova elementa često nemaju nikakve veze (sem čisto kauzalnih) sa makroishodima koje generišu. Drugim rečima, kolektivni ishod ne mora odgovarati individualnim preferencijama pojedinaca koji su ga proizveli. To se može iščitati iz Kondorseovog paradoksa glasanja iz 18. veka, ali i iz relativno novijeg primera Tomasa Šelinga (2002 [1978]). Upotrebom jednostavnih kompjuterskih simulacija⁷ može se videti da, kada ljudi preferiraju da oko sebe imaju 30% osoba sa kojima dele iste karakteristike (boju kože, imovno stanje), na makro nivou to može rezultirati činjenicom da oko sebe imaju 75,2% istih. Dakle, individualna želja da se bude samo među najviše jednom trećinom ukupnog broja komšija, nenameravano vodi ka apsolutnoj segregaciji. Ono što je još neverovatnije je sledeće: minimalna promena preferencije od 1% na mikronivou može da promeni kolektivni ishod i za do 20%. Model pokazuje da, kada ljudi preferiraju da 25% komšija bude njihove boje, to proizvodi ukupnu većinu od 55,3%. Međutim, kada se preferencija promeni za samo jedan procenat naviše, na 26%, u ukupnom ishodu to proizvodi ukupnu većinu od 72%.

U teorijskom smislu, paradigma nenameravanih posledica je jedina temeljna i smislena alternativa opsukarntističkim teorijama društva (poput funkcionalizma svih vrsta). Njihova osnovna karakteristika je temeljna i, donekle zdravorazumska ljudska težnja da se u svetu koji nas okružuje pronađe smisao. Problem sa ovom tendencijom je što se taj smisao uglavnom naknadno učitava i to uglavnom kolektivnim subjektima koji postoje samo u glavi istraživača. Logika istraživanja putem nenameravanih posledica počiva na poptuno drugačijoj, a pre svega skromnijoj, lakše dokazivoj i samim tim realnijoj pretpostavci: da društveni fenomeni nastaju spontano i vrlo često slučajno, bez bilo kakvog prikrivenog smisla koji se iza njih krije. Potvrdu za ovo opet možemo naći u pažljivoj analizi segregacije. Ukoliko bismo o ljudskim preferencijama brzopleto zaključivali samo na osnovu stanja koje su svojim delanjem proizveli, netačno bismo zaključili da su ljudi okoreli rasisti, dok zaista kod njih postoji i prihvatanje da budu ukupna manjima od 30%. Ono što je zanimljivo je i sledeće: ovako umereni stavovi vode ka ekvilibrijumu u sistemu. Međutim, kada bi ljudi zaista bili rasisti, i recimo oko sebe želeli 80% ljudi iste boje, ekvilibrijum nikada ne bi bio dostignut: ishod bi bio da ponekad oko sebe imaju 50% istih, ali sa 95% nezadovoljnih koji bi se stalno pomerali jer se nikada ne bi zaista našli u situaciji da budu većina od 80%.

7 Ovde su izloženi rezultati moje simulacije rađene na:
<http://ccl.northwestern.edu/netlogo/models/Segregation>

NENAMERAVANE POSLEDICE KAO PROIZVOD MEĐUZAVISNIH ODLUKA

Zamislite da se nalazite u redu ispred pekare. Odnos između vas i radnika u pekari određen je vašim ulogama: vaše uloge kao kupca i nje(ga) kao prodavca. Sa druge strane, odnos između vas i ostalih ljudi koji čekaju u redu je drugačije prirode. Čitav red nastaje kao nenameravana posledica nezavisnih odluka ljudi da nedeljom ujutru dođu do pekare i kupe hleb. Kada ćete doći na red ne zavisi od vas: to je određeno odlukama i izborima drugih ljudi koji su tu sa istim ciljem kao i vi. Činjenica da je druga osoba došla pre vas i stala u red kao posledicu po vas ima vaše duže čekanje, i vašu eventualnu nervozu. Ovakav sistem interakcije među ljudima, koji može biti analiziran bez pozivanja na uloge aktera u njemu, Rejmon Budon naziva „sistemom međuzavisnosti“ (*interpedendence system*) (Boudon 1981, 58). Jedna od njegovih osnovnih karakteristika je da često proizvodi često neželjene i loše efekte. „Agregatni ili nastajućí (*emergent*) efekat je dakle efekat koji niko od aktera unutar sistema nije imao na umu, a koji nastaje kao rezultat njihove pozicije međuzavisnosti“ (*ibid*, 59).

Poseban tip ovog efekta, „efekat ojačavanja“ (*reinforcement effect*) kako ga Budon naziva, može se naći kod Roberta Mertona. Merton (u Merton 1948) pokušava da objasni zašto je došlo do ojačavanja rasizma prema crncima među belim američkim radnicima nakon Prvog svetskog rata. Njegovo objašnjenje ide ovako: beli radnici su crnce doživljavali kao „izdajice radničke klase“ jer su ovi prihvatili da rade za male plate. Iz tog razloga su odbijali da ih prime u sindikate, čime su im praktično onemogućavali da sebi pronađu stalni posao (jer su sindikati kontrolisali ulazak na dobar deo tržišta). Ovakvo ponašanje belih radnika je crnce teralo u štrajkbrejherske aktivnosti, čime se verovanje belaca da su oni štrajkbrejheri i osnaživalo jer je bilo činjenica. Ovaj proces, identičan placebo efektu u individualnoj svesti, Merton naziva samoispunjujuće proročanstvo. Da je čitav proces ojačavanja rasizma prema crnim radnicima zaista i počivao na mehanizmu samoispunjujućeg proročanstva, i da su „crnci pre bili štrajkbrejkeri zato što su bili isključeni iz sindikata (i velikog broja poslova) nego što su isključeni zato što su bili štrajkbrejheri“, Merton vidi u činjenici njihovog praktičnog nestanka iz štrajkbrejkerskih aktivnosti u njegovo doba (*ibid*, 196-197). Poenta ovog primera je sledeća. Ukoliko bismo *rekonstruisali razloge* belih radnika koji su bili za zabranu pristupa crnaca sindikatima, videli bismo da su u pitanju verovanja utemeljena na činjenicama koje su stajale pred njihovim očima: oni ne mogu biti lojalni članovi sindikata, i zato ih ne treba primati. Međutim, niko od njih pojedinačno nije nameravao da proizvede kolektivnu pojavu isključivanja crnaca sa tržišta rada i ojačavanje rasizma u američkom društvu. Ova pojava je primer nenameravanih, loših, agregatnih ili nastajućih efekata.

Koncept međuzavisnog sistema je od fundamentalnog značaja za razumevanje brojnih društvenih situacija. Ne treba ispustiti iz vida da se njegova logika podudara sa veberijanskom logikom metodološkog individualizma koji, da se podsetimo, podrazumeva razumljiva delanja pojedinaca koji svojom interakcijom generišu neočekivane ishode.

Neke od najboljih strana posvećenih fenomenu nenameravanih posledica stvorenih kroz sistem međuzavisnih odluka možemo naći kod Žan Pol Sartra. U *Kritici dijalektičkog uma* on navodi nekoliko primera kako bi ilustrovaio paradoksalni ishod „protivsvrhovitosti“ (*contre-finalité*): nalaz da delanja ljudi mogu voditi do rezultata koji su suprotni onome što očekuju, i koji rade protiv njih samih. Sartr do ovog mehanizma dolazi polazeći od, po njemu, fundamentalnog pitanja: „Celo pitanje se sastoji u tome ... da spoznamo, u okviru marksizma, kako se odigrava prelaz od pozitivnog ka negativnom: kod Engelsa vidimo da radnici sami stvaraju svoje administratore; kod Marksa vidimo direktnu kooperaciju individua oko načina proizvodnje koji im određuje uslove. Zašto treba *nužno* da ove direktne transformacije (koje čak imaju ugovornu očiglednost na Rusoov način) postanu neizbežno antagonizmi?“ (Sartr 1983, 210). Tragajući za odgovorom na to pitanje on u njegovom srcu pronalazi i razumljivo delanje ljudi (koje je, pak, uvek deo šireg procesa, uglavnom borbe klasa).

U *Kritici* možemo naći mehanizam koji je nešto kasnije, zahvaljujući eseju Gareta Hardina (Hardin 1968), postao poznat pod nazivom tragedija zajedničke svojine. On ovim mehanizmom objašnjava problem odsustva drveća u nekim oblastima Kine, koji je onda stvorio novi problem izlivanja reka i poplava (Sartr 1983, 222-23). Kako objašnjava Sartr, u ličnom interesu svakog seljaka je da čupa grmlje kako bi napravio prostor za proso. Ovakvo ponašanje može biti uzrokovano sledećim rezonom: (1) željom da se za sopstveni proso napravi što više mesta, što olakšava činjenica da i svako drugi to može da uradi (neisključivost), i (2) želja proizišla iz straha da se ne bude jedini ko to neće raditi. Seljaci nisu shvatali da ovakvim ponašanjem proizvode posledice koje deluju kao namerno stvorene: pored ukupnog smanjenja slobodne zemlje za sve, „radnik postaje svoja sopstvena materijalna fatalnost; proizvodi poplave koje ga uništavaju“ (*ibid*, 224).

Drugi Sartrov primer suboptimalnih ishoda nastalih sleđenjem svakodnevne racionalnosti vezan je za početke industrijalizacije. Po Sartru ovo je najbolji primer za „svrhovitost jednog *praxisa* koja za jednu grupu (ili klasu) *samu sebe* pretvara u protivsvrhovitost“ (*ibid*, 247). Vodeći računa o sebi i svojoj porodici, u situaciji u kojoj ne postoje sindikalne organizacije, u interesu je svakog radnika da se ponaša na način koji će makar zaustaviti opadanje visine nadnica. Postupajući na ovaj način, oni doprinose ojačavanju konstituisanja skupine industrijalaca kao *gäzdä*. Sa druge strane,

gazde, podjednako kao i radnici, postupujući u svom interesu proizvode još jednu nenameravanu posledicu, koja ide i protiv radnika i protiv njih samih: to je prekomerno zagađenje vazduha. Ovu dijalektiku Sartr sumira na sledeći način: „svaka protivsvrhovitost jeste, objektivno, na svom nivou, i za određene praktično inertne celine, svrhovitost“ (*ibid*, 250).

Ukoliko bismo trebali da imenujemo jednog društvenjaka čije delo počiva na implicitnoj logici onoga što se danas naziva teorijom igara, ime Žan Žak Rusoa bi se vrlo lako moglo naći u samom vrhu. Čitanje *Društvenog ugovora* kroz prizmu Zatvorenikove dileme daje nam mogućnost da njegovim filozofskim i moralnim, pa samim tim i često opskurnim konceptima, pridamo analitički jasniji smisao. Kao i u opštoj postavci Zatvorenikove dileme, i u Rusoovoj interpretaciji stanja u kome ne postoji podsticaj da ljudi odaberu strategiju saradnje, oni će švercovanje (*free-riding*) (ili nesaradnju) videti kao dominantnu strategiju.

Matrica 1. *Zatvorenikova dilema*

		Građanin 1	
		Saradnja	Nesaradnja
Građanin 2	Saradnja	2,2	-3,3
	Nesaradnja	3,-3	-2,-2

Po Rusou, svaki pojedinac može imati svoj posebni interes koji mu „može tražiti sasvim drugo nego što traži opšti interes ... on bi hteo da uživa građanska prava ne hoteći tome da ispuni svoje podaničke obaveze“ (Ruso 1993, 38). Izlaz iz situacije Zatvorenikove dileme on vidi u jakoj državi koja će svakoga „prinuditi da bude slobodan“ (*ibid*). U odsustvu ovakve vrste ograničenja, puka volja svih imaće prirodnu tendenciju da stvara ono što naziva „opšte zlo“ (*ibid*, 102) koje se može opisati kao stanje nastalo parcijalnim odlukama svih a koje je bilo bolje izbeći jer je suboptimalno i ide protiv interesa svih. Ova distinkcija se najbolje očitava u njegovom razlikovanju volje svih (*volonté de tous*) i opšte volje (*volonté générale*). „Iz prethodnog proizilazi da je opšta volja uvek u pravu i uvek usmerena javnoj korisnosti; ali ne prozilazi i to da su odluke naroda uvek u istoj meri ispravne ... Često ima znatne razlike između volje svih i opšte volje: ova ima u vidu samo opšti interes; ona samo prihvata, i predstavlja samo zbir pojedinačnih volja; no, oduzmete od tih istih volja one plusove i minuse koji se međusobno potiru, i ostaće kao zbir razlika opšta volja“ (*ibid*, 45-6). Drugim rečima, volja svih vodi ka destruktivnom ishodu Zatvorenikove dileme.

Rusov primer lova na jelena (*stag hunt*) se u literaturi često koristi kao paradigmatički primer Igre uveravanja⁸. Međutim, ona se može čitati i kao ilustracija posebnog tipa nenameravanih posledica koji Rejmon Budon naziva „proces transformacije“ (*process of transformation*) (Boudon 1981, 92-99). Ovaj proces sadrži tri osnovna elementa: sistem međuzavisnosti (koji uključuje aktere i njihove odnose), okruženje (u Rusovom slučaju, skup normativnih principa na kojima se zasnivaju odnosi aktera), i ishodi sistema (tip ekvilibrijuma koji se postiže kao posledica interakcije). Ono što je *differentia specifica* procesa transformacije je poseban tip kauzalnih *feedback* odnosa između ova tri elementa: ishodi sistema mogu da utiču na sam sistem i na okruženje, a potom promena u okruženju uzrokuje promenu unutar sistema.

Opisujući evoluciju ljudskih znanja i praksi od prirodnog stanja do političkog društva, Ruso navodi i kakav su pojam o međusobnim obavezama ljudi imali u prirodnom stanju. „Pošto nisu znali za predviđanje, ljudi ne samo da nisu mislili na budućnost, nego ih ni sutrašnjica nije zanimala. Ako je trebalo uhvatiti jelena, svakom je bilo jasno da mora savesno da čuva svoje mesto; ali ako se nekom od njih pojavio zec na domaku, razume se da se dao u trk za njim bez ikakvog obzira i da, uhvativši ga, nije pomišljao da su mu drugovi njegovom krivicom izgubili plen“ (Ruso 1993, 163). Dakle, s obzirom da nema ni moralnih ni legalnih mehanizama koji bi obavezivali lovce da se pridržavaju dogovora, prirodno stanje karakteriše konstatno prisustvo nesigurnosti, koje praktično sputava ljude da se udružuju i time poboljšavaju sopstvene položaje. Dakle, ishodi sistema su lošiji nego što bi mogli biti kada bi postojala neka vrsta garancije da će se svi pridržavati datog obećanja i da će sarađivati. Drugim rečima, u interesu lovaca bi bilo da postoji treća instanca koja će one koji se ne drže obećanja primorati da ipak sarađuju. U situaciji u kojoj sankcija postoji, ona deluje kao podsticaj da se dogovor ipak poštuje.

Dakle, ovako izgleda proces transformacije: igrači su zbog konačnih ishoda koji bi u prisustvu ograničenja mogao biti bolji, podstaknuti da sklope ugovor (o „prinudi na slobodu“) kojim modifikuju element sopstvenog okruženja („prirodne slobode“). Povratnim procesom, modifikovano okruženje modifikuje i prirodu samog sistema, „zamenjujući u čovekovom ponašanju instinkt pravdom i dajući njegovim postupcima moralnost koja im je ranije nedostajala“ (*ibid.*, 39).

8 *Assurance game*. Ona se od Zatvorenikove dileme razlikuje po tome što u njoj igrači nemaju dominantnu strategiju; ona ima dva stanja ekvilibrijuma, a koji će se ostvariti zavisi od poverenja između igrača: igrač A će odabrati svoju strategiju zavisnosti od svog verovanja šta će igrač B uraditi. Takođe, u njoj je opcija obostrane saradnje svakom igraču isplativija nego jednostrana nesaradnja.

Logikom Zatvorenikove dileme može se objasniti i Marksov „zakon tendencijskog pada profitne stope“ (Marks 1971, 1087-1127). On kaže da „profitna stopa pada ne zato što se radnik manje eksploatiše, nego zato što se u odnosu prema primenjenom kapitalu uopšte upotrebljava manje rada“ (*ibid*, 1112). (Po onome što je fundamentalna jednačina kapitalističke ekonomije po Marksu, profitna stopa = višak vrednosti / ukupni kapital.) Želja za smanjenjem učešća rada u ukupnom kapitalu je tipično racionalna odluka kapitaliste sa njegove lične pozicije: ulaganjem u mašine (tj. fiksni kapital) on može da skрати vreme potrebno za proizvodnju nekog proizvoda, a time i sebi uštedi na platama radnika. Ovakva situacija opet neodoljivo podseća na strukturu podsticaja iz Zatvorenikove dileme. Posmatrano iz njegove lične pozicije, dominantna strategija kapitaliste je da smanji plate radnika jer će time sebi povećati profit. Ali ova individualno racionalna strategija, kada je svaki kapitalista usvoji, proizvodi kolektivno poražavajući rezultat, koji niko od kapitalista pojedinačno nije namestavao da proizvede. Naime, ovakva odluka jeste razumljiva, ali se zasniva na temeljnoj logičkoj kontradikciji koju on naziva zabluda o kompoziciji (*fallacy of the composition*) (Elster 1978, 97-106): ona nastaje iz verovanja da je ono što je ostvarivo za jednog pojedinca zasebno, ostvarivo i za sve druge pojedince simultano. Ova logička kontradikcija stvara i nenaimevanu društvenu posledicu: kada svaki kapitalista odabere dominantnu strategiju za uvećanje svog profita, konačni ishod je pad prosečne profitne stope kao kontradikcija na nivou kapitalizma kao sistema.

Neki od čuvenih odeljaka iz Marksove *Kritike gotskog programa* se takođe mogu čitati jezikom teorije igara⁹. Po njegovom predviđanju, pravo koje će karakterisati prvu, prelaznu fazu razvoja iz kapitalističkog u komunističko društvo, još uvek će biti buržoasko pravo. Po tom pravu svako dobija onoliko koliko je dao: bilo u procesu proizvodnje, bilo u procesu razmene. Međutim, kako su ljudi nejednaki po brojnim merilima, pravo koje ih tretira kao jednake (u ovom slučaju na osnovu jednakog merila – rada) je inherentno nepravedno. Zato Marks predlaže da pravo ukoliko želi da bude pravedno, mora biti nejednako (Marks 1959, 17). S obzirom na to da je pravo na nadgradnju duboko zavisno od ekonomske strukture, promena prava se može očekivati tek kada se kapitalističko društvo transformiše u komunističko, što u prvoj fazi još uvek nije slučaj. Logika komunističkog prava izgleda ovako. „U višoj fazi komunističkog društva, kad nestane ugnjetavajuće potčinjenosti individue podeli rada, a s njom i suprotstavljenosti između intelektualnog i fizičkog rada; kad rad postane ne samo sredstvo za život nego čak prva životna potreba; kad sa svestranim razvitkom individue porastu i produktivne snage i kad svi

9 Koliko mi je poznato, ovo je prvi primetio Amartya Sen (Sen 1997, ch. 4).

izvori kolektivnog bogatstva poteku obilnije – tek tada će biti moguće sasvim prekoračiti uski horizont buržoaskog prava i društvo će moći na svoje zastave napisati: Svaki prema svojim sposobnostima, svakome prema njegovim potrebama!“ (*ibid*).

Jezikom teorije igara, Marks veruje da će struktura preferencija u komunističkom društvu odgovarati onoj koja se nalazi u Igru uveravanja. S obzirom na to da komunističko društvo u prvoj fazi nosi „ekonomske, moralne, duhovne mladeže starog društva“ tamo ovaj tip prava nije moguć jer je dominantna motivaciona struktura ona iz Zatvorenikove dileme. Uzmimo za aktere interakcije jednog radnika naspram ostalih. On se u toj interakciji može odnositi na sledeći način: (A) on je prevarant, ostali su solidarni; (B) on je solidaran, ostali su prevaranti; (C) on je prevarant, ostali su prevaranti; i (D) on je solidaran, ostali su solidarni. U Zatvorenikovo dilemi svaki pojedinac ima sledeći poredak preferencija: ADCB. Drugim rečima, dominantna strategija svakog pojedinca je da on vara, dok ostali čestito rade. Naravno, ovakve strategije generišu katastrofalne rezultate. Jedan od načina izlaska iz ovakvog stanja je njegovo transformisanje u Igru uveravanja u kojoj ljudi preferiraju saradnju, ali samo pod uslovom da je i ostali preferiraju. Taj poredak preferencija bi izgledao ovako: DACB. Po Marksu, pretpostavka za ovakvu recipročnu saradnju, gde bi svako imao podsticaja da iskreno radi prema svojim potrebama, i da iskreno uzima prema potrebama, stvorice se nakon uklanjanja „moralnih mladeža“ bivšeg društva do kog će doći kada se „individue svestrano razvijaju“. Drugi rečima, kao što Ruso veruje da će zakonske obaveze omogućiti da se prevaziđe problem poverenja u Igru uveravanja, tako Marks veruje da će tu funkciju obezbediti novi socijalistički moral.

Delo Aleksisa de Tokvila ostaje nenadmašno u istoriji društvene teorije po analitičkoj preciznosti u davanju objašnjenja. Njegova knjiga *O demokratiji u Americi* (1835-1840) može se čitati kao jedan neiscrpan pregled razmišljanja o različitim sferama iz života jednog demokratskog društva. Iako prilično nesistematično i razbacano, njegovim pažljivim iščitavanjem lako se može utvrditi genijalna prodornost kauzalne analize brojnih kontradikcija demokratije. Ovakva pažljiva rekonstrukcija pokazuje i to da ni Tokvilu nije bila strano korišćenje logike teorije igara. Glavna preokupacija *Demokratije* je analiza nenameravanih posledica individualnih delanja, odnosno kauzalna analiza efekata stanja jednakosti koji u krajnjem ishodu mogu pervertirati demokratiju i posledično povesti društvo ka despotizmu.

Koristeći opštu logiku Zatvorenikove dileme, Tokvil objašnjava rast snage centralne vlasti: „Demokratsko doba je doba pokušaja, novotarija i pustolovina. Uvek se nađe mnoštvo ljudi koji se bave kakvim teškim ili novim poduhvatima, koje izvode sami, ne obazirući se na svoje sugrađane.

Ovi, doduše, prihvataju, kao opšte načelo, da javne vlasti ne treba da se mešaju u javne poslove; ali, po izuzetku, svaki od njih želi da ga one pomognu u posebnom poslu kojim se on bavi, te nastoji da dejstvo vlasti privuče na svoju stranu, dok istovremeno hoće da je ograniči u svemu drugom. Pošto mnoštvo ljudi ima istovremeno, u mnogim različitim sferama, takvo posebno gledište, sfera centralne vlasti neosetno se širi u svim pravcima, mada svaki od njih želi da je ograniči. Demokratska vlast povećava svoja ovlašćenja samim tim što traje. Vreme radi za nju; sva zbivanja joj koriste; individualne strasti pomažu joj i ne znajući, pa se može reći da ona postaje tim više centralizovana što je demokratsko društvo starije“ (Tokvil 2002, 617 f. 1).

Verovatno najbolje poglavlje koje oslikava pervertiranu logiku individualne racionalnosti koja rezultira u kolektivno katastrofalnom ishodu je ono u kom Tokvil objašnjava „zašto se Amerikanci pokazuju tako nespojnoj usred svog blagostanja“. Po Tokvilu, ljubav prema materijalnim uživanjima glavni je uzrok nespokojstva i nestalnosti među Amerikancima. Na koji način? Tokvil tvrdi da društvo u kom ni zakoni ni običaju nikoga ne zadržavaju na svom mestu stvara strukturu odnosa koja svakoga podstiče da se ponaša na ishodišno iracionalan način. Kada su zanimanja pristupačna svima i kada se uz odgovarajući napor može stići do vrhunca karijere, ljudi lako počnu da „uobražavaju da im je namenjena neka znamenita sudbina“ (Tokvil 2002, 487). Ono što, međutim, u takvoj situaciji ljudi previđaju je da ih takvo stanje zapravo čini individualno sve slabijim. Tokvilova dijalektika je sledeća: „Ukinuli su nepoželjne privilegije nekoćine, a nailaze na konkurenciju svih. Međa je promenila više oblik nego mesto. *Kada su ljudi približno isti i hodaju istim putem, teško može ikoji od njih koračati brzo i probiti se kroz jednoličnu gomilu koja ga okružuje i odasvud pritiskuje.* Ta stalna suprotnost što vlada između nagona koji se rađaju iz jednakosti i sredstava koja ova pruža da se oni zadovolje muči i zamara duše“ (*ibid*, kurziv moj). Mehanizam ove *relativne frustracije* generiše kontradiktoran i kontraintuitivan ishod: što je jednakost veća, ona postaje nezasićiva i sve manje dostižna. Tokvil, u gotovo profetskom tonu, zaključuje da na ovakav način ljudi gotovo nikada neće uspostaviti jednakost koja bi im bila dovoljna.

Savremeni paradigmatički primer ovog Tokvilovog mehanizma i uopšte sveprožimajuće logike Zatvorenikove dileme je sistem visokog obrazovanja danas. Ukoliko želimo da koristimo Rusoov jezik, ovaj sistem proizvodi ono što je Ruso nazvao „opšte zlo“: bilo da se radi o njegovoj neefikasnosti, glomaznosti ili ogromnim, a često uzaludnim finansijskim izdacima. Kao što veliki broj srednjoškolaca zna, u njihovom je najboljem interesu da završe fakultet, jer veruju da će time sebi obezbediti bolji život. Tako, završavanje fakulteta, a danas u Srbiji i dobijanje master diplome, predstavlja

najbolju opciju za svakog pojedinca. Međutim, kada svako počne da razmišlja isto (što je i normalno očekivati jer se radi o subjektivno racionalnoj opciji), na kolektivnom nivou se vrlo malo toga menja: danas nemam samo ja master diplomu, već i veliki broj drugih koji su isto kao i ja razmišljali, što znači da se u relativnom smislu za mene, kao i za druge, malo toga promenilo. Štaviše, takvo stanje inercije nastaje i opstaje zahvaljujući ogromnim državnim izdacima za visoko obrazovanje. Rejmon Budon ovako postavlja problem: „Svako može da odabere da se školuje još jednu dodatnu godinu, bez da se konsultuje sa svojim komšijom. Međutim, tim činom on doprinosi povećanju društvenih očekivanja povezanih sa diplomom koju je njegov komšija već uzeo. Kao što smo videli, kada se takve individualne odluke agregiraju, one rezultiraju u efektu Zatvorenikove dileme. To znači da svako mora da ima više obrazovanja da bi zadovoljio ista očekivanja“ (Boudon 1980, 60). Dakle, i ovaj primer dokazuje da upravo individualno racionalne i razumljive odluke na kolektivnom nivou generišu poražavajuće ili inertne rezultate.

Na kraju, indikativan je i Tokvilov pojam „dobro shvaćenog interesa“ (Tokvil 2002, 475-77). Verujem da se njegova suština podudara sa Rusoovim konceptom „opšte volje“, dajući mu dinamičku dimenziju. Za razliku od Rusoa, Tokvil se malo više potrudio da pojasni šta pod njim podrazumeva. Oslanjajući se na Montenja, on ga objašnjava kao način razmišljanja koji podstiče tip ponašanja za koji su ljudi iz „iskustva našli da je najsrećniji i najkorisniji“ (*ibid*, 476). Drugim rečima, radi se o svakodnevnoj racionalnosti koja proizilazi iz neke vrste evolutivnog društvenog iskustva. To će reći da ljudi mogu učiti da im je saradnja isplativija opcija na duže staze nego što je to varanje, iako varanje može obezbediti kratkoročne dobiti. Na kraju, po Tokvilu, „ona stvara mnoštvo urednih, uravnoteženih, odmerenih, predostrožnih građana, koji vladaju sobom, pa i ako ne vodi pravo vrlini putem volje, neosetno joj približava ljude putem navika“ (*ibid*).

Značaj teorije igara za društvenu nauku leži u njenoj analitičkoj čistoći. Ona nam omogućava da na jasan i precizan način konceptualizujemo društvenu analizu, ostavljajući po strani elemente problematičnog analitičkog statusa. Dakle, nikada ne treba izgubiti iz vida da je ona pre svega konceptualna, a ne eksplanatorna aparatura; iz toga sledi da ona ne pretenduje da zameni već pre da produbi analitički smisao i, samim tim, uveća naučnu upotrebljivost nekih možda potentnijih i „dubljih“ naučnih strategija. Tako na primer, kao što je Filip van Paris dokazivao (Parijs 1982), koncept pervertiranih nenameranih posledica pre svega treba tumačiti kao analitičku odbrana dijalektike.

Ukoliko tražimo najvažniju lekciju kojoj nas uči teorija igara, a tiče se prirode društvenog sveta, verujem da je ovo najbolji kandidat. „Nagrada za svakoga pojedinačno zavisi od izbora svih... Nagrada za svakoga

pojedinačno zavisi od nagrade za sve... Izbor svakoga pojedinačno zavisi od izbora svih“ (Elster 1982, 464-465). Ova konstatacija upućuje na duplu kauzalnu vezu: onu koja postoji unutar procesa ljudske interakcije, i onu koja veže mikrotemelje i makroishode društvenog života. Nadam se da gore navedeni primeri, koje sam uspeo da identifikujem u istoriji društvene teorije, dobro prikazuju obe veze. Takođe, nadam se da oni prezentuju relativno koherentan istraživački program koji sam na početku odredio kao metodološki individualizam.

Sa druge strane, teorija igara unapredila je kompleksne objašnjava-lache, često holističke i metafizičke strategije, dovodeći u istraživački fokus mehanizam bez koga svaka od njih gubi naučni smisao: to je mehanizam ljudskog odlučivanja. Iznova pokazujući kako brojni sistemski fenomeni nastaju kao posledica interaktivnih situacija u kojima ljudi svesno, racionalno i strateški donose odluke, ona je samo potvrdila Marksovu ontološku tvrdnju iz *Svete porodice*: „istorija je ništa bez ljudi koji teže ostvarenju svojih interesa“.

DA LI JE DRUŠTVENA NAUKA VEĆ UJEDINJENA?

Vratimo se pitanju iz naslova ovog članka: da li je društvena nauka već ujedinjena? Na osnovu ovde iznetih analiza, moj odgovor bi glasio: u velikoj meri jeste. Kao što su ti primeri pokazali (a moglo bi ih biti znatno više), klasični društvenjaci u svojim studijama često su upošljavali logiku objašnjenja utemeljenu u pojmovima individualnog delanja i nenameravanih posledica (kao manje-više razrađenu napravu), što su dva stuba veberijanske verzije metodološkog individualizma.

Ovakav zaključak proizišao je iz moje eksplikacije tekstova navedenih društvenjaka posvećenih analizi konkretnih problema. Naravno, svestan sam da je prilično kontroverzan: ukoliko neko iole poznaje Dirkemove metodološke stavove iz *Pravila sociološke metode*, brzo će shvatiti da potpuno grešim. Upravo ovde vidim glavni problem sa kojim se susreće društvena nauka, a koji ću nazvati metodološkom ontologijom. Dirkem i njegov proklamovani strukturalizam su tipičan primer. Strukturalizam je deskriptivna ontološka teorija koja nema nikakve veze da eksplanatornom strategijom. Ukoliko je uopšte od bilo kakve naučne upotrebljivosti, on može naći svoju primenu u posebnom domenu društvene nauke koji ću, na tragu Gordona Taloka (Tulloch 1972), nazvati naukom o preferencijama. Naime, može se dokazati da društvo oblikuje ljudske preferencije, te da društvene strukture zaista ispoljavaju svoju kauzalnu moć nad pojedincima. Tako su Dirkemove spekulacije o „kolektivnim silama koje se nameću pojedincu“ potpuno legitimna metafizika; međutim, one ne protivreče konceptu ljudskog izbora

kao fundamentalne analitičke jedinice društvene nauke. Drugim rečima, to je jedna strana medalje koja može da funkcioniše potpuno nezavisno od druge strane – nauke o ljudskom izboru. Poenta nauke o izboru je da pokaže kako se individualni izbori (utemeljeni u kauzalno oblikovanim preferencijama) kombinuju putem raznih agregativnih mehanizama tako da na kraju proizvedu kolektivni fenomen. Da ove dve strane mogu dobro funkcionisati odvojeno, najbolje pokazuje maestralno delo Tomasa Šelinga *Micromotives and Macrobbehavior*: bez nepotrebnog upuštanja u metafiziku preferencija on je i dalje bio sposoban da ponudi dobra objašnjenja društvene dinamike. Štaviše, ovo je ne samo poželjna podela, već i logički nužna, jer njihovo spajanje može uvesti u kontradikcije slične Dirkegovim (da se u polju metodologije promovise holizam, a da se u domenu empirijskih istraživanja praktikuje individualizam), koje potom samo generišu dalje teorijske zablude i, posledično, kočje ujedinjenje društvene nauke.

Da je Dirkem koristio metodu *verstehena* (i uprkos pozitivističkom opterećenju da se po svaku cenu suprotstavi korišćenju „neopazivih elemenata“ u objašnjenju) najbolje ilustruje *Samoubistvo*. Pokušavajući da objasni zašto se ljudi manje ubijaju u vremenima kriza, on kaže da je razlog taj što u tim vremenima pojedinac manje misli na sebe a više na zajedničku stvar (Dirkem 1997, 229–30). Ili pokušavajući da objasni zašto su protestanti skloniji samoubistvu od katolika, on nalazi da oni, s obzirom na to da uživaju slobodu u interpretaciji religijskih načela, imaju veći podsticaj da urade nešto suprotno opštem duhu vere (*ibid*, 173–6). Takođe, po Dirkem, neženja je skloniji razočarenju i u vezi sa svojim životom lakše može postaviti pitanje „čemu sve to?“ (*ibid*, 236). Ukratko, ono što on nudi u *Samoubistvu* nije ništa drugo do katalog razloga, rekonstruisanih putem metode razumevanja, koji pojedincu mogu služiti kao rešenje za nedaće u kojima se našao. Dirkem je ovaj metod koristio, možda i potpuno nesvesno, zato što je, kao dobar istraživač, bio svestan značaja individualističkog elementa u konstruisanju dobre teorije i ukupnoj izgradnji naučnog znanja, koji isto mora potkovati. Naravno, on je bio svestan društvenog konteksta, i čak ga i prenaglasio, a sve to s ciljem da dokaže da se realistična društvena objašnjenja moraju izvesti kao posledica uzajamnog sadejstva strukturnih faktora (bilo interiorizovanih u vidu morala, bilo u smislu institucija koje daju podsticaj) i individualnih aktera. Upravo je ovo srž programa metodološkog individualizma.

Kritički realizam je drugi primer koji potvrđuje da društvenjaci opterećeni društvenom ontologijom ne razumeju da je metodološki individualizam eksplanatorna aparatura, razvijena sa ciljem da objasni kako ljudi proizvode društvene fenomene. S obzirom na to da mi ponestaje prostora za detaljniju polemiku sa ovom pozicijom, čitaoca upućujem na rad Dejva Elder Vasa (Elder-Vass 2010) koji paradigmatki ilustruje sve metodološke zablude kritičkog realizma.

Na kraju, ukoliko se složimo da je tradicija metodološkog individualizma manje-više konstantno prisutna u istoriji društvene nauke, to bi značilo da je društvena nauka u programskom smislu u dobroj meri već ujedinjena. Ali posao nije gotov. Verujem da konsekvence metodološkog individualizma nisu do kraja izvedene. Njega treba dalje produbljivati u formi nauke o ljudskom izboru. Najveću nadu u ovom pravcu danas predstavlja ekspanzija bihejvioralne ekonomije koja se bavi otkrivanjem kognitivne mašinerije upošljene u procesu ljudskog prosuđivanja, zaključivanja i odlučivanja. Ona makrodruštvenoj nauci doprinosi na jedan ključan način: specifikovanjem konkretnih psiholoških mehanizama upošljenih u procesu odlučivanja ona razbija potrebu društvenjaka da u svoja objašnjenja uvode spekulativne i *ad hoc* (poput habitusa) ili deskriptivne konstrukte (poput kulture – ova, naime, svoj udeo u objašnjenju može imati samo u sklopu evolutivne argumentacije). Ovo polje istraživanja vidim kao najplodnije tlo za dizanje zgrade nove nauke o nenameravanim posledicama kojoj bi društvenjaci u 21. veku trebali da teže.

CITIRANA LITERATURA

- Agassi, Joseph. 1975. „Institutional Individualism.“ *The British Journal of Sociology* 26 (2): 144-155.
- Bohnet, Iris. 2009. „Experiments.“ In eds. Peter Hedstrom & Peter Bearman. *The Oxford Handbook of Analytical Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Boudon, Raymond. 1980. *The Crisis in Sociology. Problems of Sociological Epistemology*. London: The Macmillan Press.
- Boudon, Raymond. 1981. *The Logic of Social Action. An Introduction of Sociological Analysis*. London & Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Boudon, Raymond. 1982. *The Unintended Consequences of Social Action*. London: Palgrave MacMillan.
- Boudon, Raymond. 1986. *Theories of Social Change. A Critical Appraisal*. Oxford: Polity Press.
- Boudon, Raymond. 2000. *The Origin of Values. Sociology and Philosophy of Beliefs*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Boudon, Raymond. 2012. „'Analytical Sociology' and the Explanation of Beliefs.“ *Revue européenne des sciences sociales* 50 (2): 7-34.
- Binmore, Ken. 2010. „Social Norms or Social Preferences?“ *Mind & Society* 9 (2): 139-157.
- Caplin, Andrew & Schotter, Andrew (eds). 2008. *The Foundations of Positive and Normative Economics: A Handbook*. Oxford: Oxford University Press.
- Davidson, Donald. 1963. „Actions, Reasons, and Causes.“ *The Journal of Philosophy* 60 (23): 685-700.
- Dekić, Milovan. 2013. „Metodološki individualizam i objašnjenje društvenih normi.“ *Godišnjak Fakulteta političkih nauka* 7 (9): 31-49.
- Dirkem, Emil. 1963. *Pravila sociološke metode*. Beograd: Savremena škola.
- Dirkem, Emil. 1972. *O podeli društvenog rada*. Beograd: Prosveta.
- Dirkem, Emil. 1982. *Elementarni oblici religijskog života. Totemistički sistem u Australiji*. Beograd: Prosveta.
- Dirkem, Emil. 1997. *Samoubistvo*. Beograd: BIGZ.
- Dokins, Ričard. 2008. *Sebični gen*. Smederevo: Heliks.
- Elder-Vass, Dave. 2010. *The Causal Power of Social Structures. Emergence, Structure and Agency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elster, Jon. 1978. *Logic and Society. Contradictions and Possible Worlds*. Chichester & New York: John Wiley & Sons.
- Elster, Jon. 1982. „The Case for Methodological Individualism.“ *Theory and Society* 11 (4): 453-482.

- Elster, Jon. 2007. *Explaining Social Behavior. More Nuts and Bolts for the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elster, Jon. 2009. „Interpretation and Rational Choice.“ *Rationality and Society* 21 (5): 5-33.
- Elster, Jon. 2009a. „Excessive Ambitions.“ *Capitalism and Society* 4 (2): 1-30.
- Elster, Jon. 2010. *The Crisis of the Social Sciences*. Discurso de la ceremonia del Doctorado Honoris Causa, Universidad Torcuato Di Tella. Dostupno na: <http://www.scribd.com/doc/43415092/JElster-Crisis-of-the-Social-Sciences> (20.06.2013)
- Føllesdal, Dagfinn. 1979. „Hermeneutics and the Hypothetico-Deductive Method.“ *Dialectica* 33 (3-4): 319-336.
- Hajek, Fridrih. 1999. *Kontrarevolucija nauke. Istraživanje o zloupotrebi razuma*. Podgorica: CID.
- Gerth, Hans & Mills, Wright (eds.). 1946. *From Max Weber: Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press.
- Gigerenzer, Gerd. 2008. *Snaga intuicije. Inteligencija nesvjesnog*. Zagreb: Algoritam.
- Gintis, Herbert. 2000. „Beyond *Homo Economicus*: Evidence from Experimental Economics.“ *Ecological Economics* 35 (3): 311-322.
- Gintis, Herbert et al.. 2005. *Moral Sentiments and Material Interests. The Foundations of Cooperation in Economic Life*. Cambridge: The MIT Press.
- Gintis, Herbert. 2011. „The Future of Behavioral Game Theory.“ *Mind & Society* 10 (2): 97-102.
- Gul, Faruk & Pesendorfer, Wolfgang. 2008. „The Case for Mindless Economics.“ In eds. Andrew Caplin and Andrew Schotter. *The Foundations of Positive and Normative Economics: A Handbook*. Oxford: Oxford University Press.
- Hardin, Gareth. 1968. „The Tragedy of the Commons.“ *Science* 162 (3859): 1243-1248.
- Harrison, Glenn, Carpenter, Jeffrey and List, John. 2005. *Field Experiments in Economics, Volume 10*. Greenwich/London: JAI.
- Hedstrom, P. (2005). *Dissecting the Social. On the Principles of Analytical Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Henrich, Joseph et al.. 2004. *The Foundations of Human Sociality. Economic Experiments and Ethnographic Evidence from Fifteen Small-Scale Societies*. Oxford: Oxford University Press.
- Kahneman, Daniel, Slovic, Paul & Tversky, Amos. 1982. *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Little, Daniel. 2012. „Social mechanisms and scientific realism: Discussion of, Mechanistic explanation in social contexts' by Johannes Persson“. *Social Epistemology Review and Reply Collective* 1 (3): 1-5.

- Marks, Karl. 1959. *Kritika Gotskog programa*. Beograd: Kultura.
- Marks, Karl. 1971. *Kapital*. Beograd: BIGZ.
- Manzo, Gianluca. 2012. „Reason-based Explanations and Analytical Sociology. A Rejoinder to Boudon.“ *Revue européenne des sciences sociales* 50 (2): 35-65.
- Merton, Robert. 1936. „The Unanticipated Consequences of Purposive Social Action.“ *American Sociological Review* 1 (6): 894-904.
- Merton, Robert. 1998. *O teorijskoj sociologiji*. Beograd: Plato.
- Mommsen, Wolfgang. 1965. „Max Weber's Political Sociology and His Philosophy of World History.“ *International Social Science Journal* 17 (1): 23-45.
- Parijs, Philippe van. 1982. „Perverse Effects and Social Contradictions: Analytical Vindication of Dialectics?“ *The British Journal of Sociology* 33 (4): 589-603.
- Persson, Johannes. 2012. „Mechanistic Explanation in Social Contexts: Elster and the Problem of Local Scientific Growth.“ *Social Epistemology: A Journal of Knowledge, Culture and Policy* 26 (1): 105-114.
- Persson, Johannes. 2012a. „Social laws should be conceived as a special case of mechanisms: A reply to Daniel Little.“ *Social Epistemology Review and Reply Collective* 1 (7): 12-14.
- Poper, Karl. 1991. *Traganje bez kraja. Intelektualna autobiografija*. Beograd: Nolit.
- Poper, Karl. 1993. *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji. Tom II*. Beograd: BIGZ.
- Popper, Karl. 1994. „Models, Instruments and Truth. The Status of the Rationality Principle in the Social Sciences.“ Karl R. Popper, *The Myth of the Framework. In Defence of Science and Rationality*. London & New York: Routledge.
- Poper, Karl. 1999. *U traganju za boljim svetom*. Beograd: Paidea.
- Portes, Alejandro. 2010. *Economic Sociology: A Systematic Inquiry*. Princeton: Princeton University Press.
- Richerson, Peter & Boyd, Robert. 2006. *Not by Genes Alone. How Culture Transformed Human Evolution*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ruso, Žan-Žak. 1993. *Društveni ugovor*. Beograd: Filip Višnjić.
- Sartr, Žan-Pol. 1983. *Kritika dijalektičkog uma. Tom I*. Beograd: Nolit.
- Schelling, Thomas. 2002. *Micromotives and Macrobehavior*. New York: WW Norton & Company.
- Sen, Amartya. 1997. *On Economic Inequality*. Oxford: Clarendon Press.
- Smit, Adam. 1998. *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*. Novi Sad: Global Book.
- Tokvil, Aleksis de. 2002. *O demokratiji u Americi*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Tullock, Gordon. 1972. „Economic Imperialism.“ In James M. Buchanan and Robert D. Tollison (eds.) *Theory of Public Choice. Political Applications of Economics*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Veber, Maks. 1976. *Privreda i društvo*. Beograd: Prosveta.

SUMMARY

UNDERSTANDING AND EXPLANATION: IS SOCIAL SCIENCE ALREADY UNIFIED?

This is a paper from methodology and history of social sciences. Since the methodological aspect is often neglected in recent debates on the unification of social science, it is overlooked that conventional social science is to a large extent already unified. In order to prove this, I reconstruct the research program implied in the works of many classic social scientists, from Jean-Jacques Rousseau, Emile Durkheim to Thomas Schelling. That program is called methodological individualism and relies on two notions: the notion of individual action and the notion of unintended consequences. Finally, I suggest that the rest of the unification task should be pursued in the form of further inference from this program, which is now being fully realized in the field of behavioral economics.

KEYWORDS: understanding, unintended consequences, game theory, methodological individualism, agregation, Prisoner's dilemma.